

نسخه‌ای از نفحات الانس جامی

مولانا نورالدین عبدالرحمان جامی (م: ۸۹۸) از شاعران بزرگ و عارفان نامدار قرن نهم هجری است. آثار او در زمینه شعر متعدد و گوناگون است، و این که گاهی خاتم شاعران فارسی نامیده شده است هرچند خالی از مبالغه‌ای نیست چندان دور از صواب هم نمی‌نماید. مثنوی‌های هفتگانه او که بعضی از آنها از بهترین نظیره‌های پنج‌گنج نظامی گنجه‌ای به‌شمار است، قدرت و مهارت او را در هنر شاعری نشان می‌دهد. کتابهای فراوانی که بیرون از قلمرو شعر، به‌نثر پرداخته و غالباً در عرفان و تصوف است. او را بزرگترین شارح مکتب محیی‌الدین ابن‌العربی (م: ۶۳۸) معرفی می‌کند. از میان آثار منظوم و منثور او، که به‌چهل کتاب و رساله بالغ می‌شود، 'نفحات الانس من حضرات القدس معروفتر و تأثیرش در کتابهای پس از خود بیشتر است. این کتاب در سالهای ۸۸۳ - ۸۸۱ تألیف یافته است و به‌ترغیب و تشویق امیر علی شیرنوایی وزیر شاعر و ادب‌پرور سلطان حسین بایقرا (م: ۹۱۲ هـ. ق) که خود از مؤلفان پرکار این روزگار است.

نفحات الانس در تاریخ مشایخ صوفیه است، مشایخ صوفیه جهان اسلام از آغاز تا عصر مؤلف، نوشتن امثال چنین کتابی البته سابقه‌ای طولانی دارد و به‌قرنهای نخستین پس از اسلام بر می‌گردد، به‌همان سالهایی که اهل همت و خبر و قلم به‌پرداختن مؤلفات گونه‌گون در تذکره و رجال پرداخته‌اند. در زبان فارسی تا آنجایی که می‌دانیم نخستین کتاب در ترجمه مشایخ صوفیه همان کتاب پزارزشی است که به «طبقات الصوفیه» خواجه عبدالله انصاری معروف است. این کتاب ترجمه آزادی است از طبقات الصوفیه ابو عبدالرحمن سلمی (م: ۴۱۲) که خواجه عبدالله انصاری

۱- آثار جامی را بسیار بیش از این هم گفته‌اند؛ ر. ک: مقدمه دیوان، مقدمه هفت اورنگ.

تاریخ نظم و نثر پارسی، تحفه سامی و غیر آن.

۲- از جمله کارهای امیر علی شیرنوایی ترجمه نفحات الانس من حضرات القدس است.

به‌ترکی جغتایی و بانام نسائم المحبه من سائم الفتوه. این ترجمه در اروپا به‌چاپ رسیده است.

ر. ک: تعلیقات آقای سلطان‌القرایی بر روضات الجنان کربلائی ج ۲، ص ۵۸۱.

هروی (م: ۴۸۱) در مجالسنی که با مزیدان و سبحان خود داشته بر آنان املاء می کرده^۳ است. پس از طبقات الصوفیه پیر هرات، در این زمینه، اثر گرانقدر شیخ فریدالدین عطار نیشابوری (م: ۶۲۷) است یعنی تذکرة الاولیا، که بیگمان آن هم از نفائس ستون فارسی است.

تذکرة الاولیا پس از طبقات الصوفیه انصاری پدید آمده است، اما همانندی و پیوستگی در میان آنها چنان کم رنگ است که گویی شیخ نیشابور در هنگام تألیف کتاب خود از کار شیخ انصاری خبری نداشته است.^۴ اما درباره نفعات الانس باید گفت که جاسی بخش اعظم آن را از طبقات الصوفیه هروی گرفته است و چنانکه خود می گوید از آغاز بر آن بوده است که متن آن را به زبان متداول روزگار خویش برگرداند. ما در جای دیگری در باب چگونگی اخذ و اقتباس جاسی از این کتاب بشرح سخن گفته ایم.^۵ از این روی برای پرهیز از تکرار به همین اجمال بسنده می کنیم و به معرفی یکی از نسخه های موجود از نفعات الانس می پردازیم:

از نفعات الانس جاسی، مانند دیگر آثار وی، نسخه های متعددی در دست است و از جمله نسخه هایی است در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران که خداوند آن را از آفات محفوظ دارد. یکی از این نسخه ها دستنوشته ای است در مجموعه حکمت با شماره ۱۱۳ که در آغاز متعلق به کتابخانه یکی از شاهزادگان تیموری بوده و سالها پس از آن روزگاریه دست ادیب اسین شادروان علی اصغر حکمت سپرده است، استاد حکمت درباره این نسخه می نویسد:

«این نسخه که به خط نسخ بسیار خوب تحریر شده، متعلق بوده به کتابخانه شاهزاده مظفرحسین میرزا فرزند محبوب ابوالغازی سلطان حسین بایقرا که مهر آن شاهزاده در پشت صفحه نخستین آن کتاب به شکل ترنج تذهیب شده، و کاتب آن محمد بن عبدالکریم الحسینی در آخر کتاب نام خویش رقم نموده، هرچند این نسخه تاریخ ندارد ولی اهمیت و خاصیت این نسخه نفیسه در آن است که حواشی عدیده به خط شریف مؤلف نامی، یعنی مولانا جاسی، در آن دیده می شود و علاوه بر آن نه ورق از کتاب که عبارت از هیجده صفحه کاسل باشد، تماماً به خط شریف مؤلف است که با خط نسخ بسیار خوانا متن را با مرکب سیاه و اسامی را با مرکب سرخ تحریر فرموده (از بقیه حال ابوالقاسم القصری - در متن القصری - تا انتهای احوال موسی بن عمران جبرقتی) و معلوم می شود که در موقع مقابله آن کتاب که در تحت نظر مؤلف بزرگوار انجام می گرفته، بسیار

۳- ر. ک: مقدمه آقای دکتر محمد سرور مولایی بر طبقات الصوفیه، چاپ انتشارات طوس

تهران

۴- ر. ک: تذکرة الاولیاء، به تصحیح دکتر محمد استعلامی، چاپ اول، ص سیزده،

۵- نفعات الانس، به تصحیح محمود هابدی، مقدمه (این کتاب سرنیا از به پای ناز کاغذ

دارد و در انتظار چاپ است).

کلمات و عبارات و جمل ساقطه و حتی شرح احوال بعضی از بزرگان را به خط مبارک خود مزید فرموده که از آن جمله شرح احوال خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی است که در حاشیه صفحه آخر احوال رجال اضافه فرموده... و در آخر آن نسخه رساله ای به نام رساله منشآت الحاق گشته که ظاهراً آن نیز از آثار جامی باشد. این رساله مشتمل است برده مکتوب فارسی که به اشخاص مختلف و در مقاصد گوناگون نوشته شده و خط آن با خط نسخه نفحات فرق دارد.^۶

به نوشته آن استاد باید این چند نکته را افزود:

الف: این نسخه فهرستی دارد پیش از متن، و پس از آن آمده است: «جمله اولیا که اسامی ایشان در این فهرست مذکور است ششصد و هشت نفرند، از آن جمله سی و سه نفر که در آخر الحاق یافته مناقبشان در حاشیه قلمی شده...» اما بنا بر احصای ما شماره مشایخ در این نسخه ششصد و یازده نفر است که «مناقب» بیست و پنج نفر آنها به خط مؤلف (هشت نفر در متن و هفده نفر در حاشیه) و شرح احوال پنجاه نفر در حاشیه و به خطهایی مختلف است.^۷

ب: از کاتب این نسخه حداقل یک نسخه دیگر در دست است و از اینجا بر می آید که جامی افرادی را در خدمت داشته و آثار خود را به دست آنان می نویسانده و پس از آن خود مقابله و تصحیح و تکمیل می کرده است چنان که نوشته اسیر علی شیرنوائی در *خمسة المتحیرین*^۸ نیز دلالت دارد بر آن که وی - یعنی نوائی - برای نویساندن دیوان جامی کاتبانی داشته است.

ج: تاریخ این نسخه چنان که خواننده در آخرین صفحه آن می بیند هشتصد و هشتاد و سه یعنی همان سالی است که در آن تألیف کتاب پایان یافته است.

د: جامی گویا همه این نسخه را مقابله نکرده است، چه با وجود افتادگیهایی در ربع آخر کتاب نشانه قلم او را در آنجا نمی توان یافت.

ه: در حاشیه صفحات ۶۹۲-۶۷۱ رساله عینیة^۹ شیخ احمد غزالی را کاتبی دیگر نوشته

۶- جامی حکمت، انتشارات توس، ۱۳۶۳، ص ۱۷۶.

۷- چون اغلب مشایخی که ترجمه آنان در طبقات الصوفیه و سایر عمده جامی نیامده در حواشی این نسخه است می توان حدس زد که این نسخه از تحریرهای نخستین نفحات الانس باشد.

۸- ر. ک: *خمسة المتحیرین* اسیر علی شیرنوائی، ترجمه فارسی از مرحوم نهجوانی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مجموعه حکمت، شماره ۱۱۱ و در صفحه ۱۷ همین رساله آمده است که اسیر علی شیر نوائی به وسیله کاتبانی، از جمله عبدالصمد خوشنویس، دیوان جامی را می نویساند و جامی آنها را می خواند و تصحیح می کرد.

۹- رساله عینیة چندبار به چاپ رسیده و آخرین بار آن به اهتمام احمد مجاهد جزو انتشارات دانشگاه تهران انجام گرفته است.

است. و این رساله عینیه همان مکتوبی است که شیخ غزالی (م: ۵۲۰) برای عین القضاة (مقتول ۵۲۵) نوشته و به گفته جاسی در نفعات «در فصاحت و بلاغت و روانی و سلاست توان گفت که آن را نظیری نیست.»

و: نامه‌هایی که در پایان متن نفعات آمده از جاسی نیست، بلکه با امضای حاجی خموشانی (ظاهراً حاجی محمد خموشانی، م: ۹۳۸) مشخص است و غالباً خطاب به شهاب‌الدین احمد نامی نوشته شده است. نگارنده در تصحیح نفعات الانس از این نسخه استفاده کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

